

אונס בגיטין | ב:ג.

תוכן:

הצגת הסוגיה והסוגיה בנדרים

שיטת הרא"ה ורש"י

שיטת הרשב"א ותוס'

סיכום

הצגת הסוגיה והסוגיה בנדרים¹

הגמ' בדף ב: מביאה את דברי רבא בדין אונס בגיטין:

"אמר רבא ולענין גיטין אינו כן, אלמא קסבר רבא אין אונס בגיטין, מנא ליה לרבא... אלא רבא סברא דנפשיה קאמר, משום צנועות ומשום פרוצות, משום צנועות דאי אמרת לא להוי גט זימנין דלא אניס וסברה דאניס ומיעגנא ויתבה, ומשום פרוצות דאי אמרת לא ליהוי גיטא זימנין דאניס ואמרה לא אניס ואזלא ומינסבא ונמצא גט בטל ובניה ממזרים... איכא דאמרי: אמר רבא וכן לענין גיטין, אלמא קסבר רבא יש אונס בגיטין".

הגמ' עוסקת במקרה שאדם נתן גט לאשתו אך התנה שרק אם לא יגיע תוך זמן מסוים הגט יחול ומחמת שנאנס לא בא, ופוסק רבא שלמרות האונס עדיין מתקיים התנאי והגט יחול. הגמ' מנסה לברר את המקור לפסיקתו של רבא מתוך המשניות ומגיעה למסקנה שמדאורייתא יש אונס בגיטין אך תיקנו חכמים שהגט יחול. סיבת התקנה היא למנוע שנשים צנועות יעגנו מחשש שבעליהם נאנסו ושנשים פרוצות יתחננו באיסור למרות שבעליהם נאנסו. ישנה לישנא נוספת של רבא שאומרת הפוך, יש טענת אונס בגיטין.

יש להבין מדוע כאשר נאנס האדם מתבטל התנאי ואין גט, מה בדיוק פוגם בחלות של הגט? הדברים יתבררו מתוך הסוגיה בנדרים (זו.) ודברי הראשונים והאחרונים בסוגייתנו.

הגמ' בנדרים (זו.) דנה במקרה דומה:

"ההוא גברא דאתפיס זכוותא בבי דינא ואמר אי לא אתינא עד תלתין יומין ליבטלון הני זכוותאי, איתניס ולא אתא, אמר רב הונא בטיל זכוותיה, אמר ליה רבא אנוס הוא ואנוס רחמנא פטריה דכתיב (דברים כב) ולנערה לא תעשה דבר, וכי תימא קטלא שאני, והתנן נדרי אונסין הדירו חבירו שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או שעייכו נהר הרי אלו נדרי אונסין".

הגמ' מביאה מקרה שאדם שם את שטרי זכויותיו בביה"ד ואמר שאם לא יחזור תוך חודש יבטלו זכויותיו ולא חזר כי נאנס. רבא אמר שלא בטלו זכויותיו משום "ולנערה לא תעשה דבר". הוא מקשה שיתכן שדין

¹ המאמר נכתב מתוך לימוד הסוגיה יחד עם יצחק סטפלמן ובשמיעת שיעורי הרב יהושע מגנס שליט"א.

זה נאמר רק בפטור מעונש מוות אך לא נלמד אותו לכל התורה, אך הוא דוחה את קושייתו מהמשנה על נדרי אונסין שמוכח ממנה שגם בנדר יש דין של אונס.

נחלקו הראשונים על המקום במסקנת הגמ': הר"ן כותב שדברי רבא נדחו, וזכויות האיש לא יתבטלו לא משום "ולנערה לא תעשה דבר", אלא משום שכמו שלא עלה על לב המדיר (בנדרי אונסין) להדירו אם יארע לו אונס כך לא עלה על דעתו של האיש המתנה שיתבטלו זכויותיו אם יאנס. כלומר הפטור באונס דידן הוא משום אומדן דעת שהאיש לא התכוון להתנות במקרה של אונס. יוצא ביחס לשאלה ששאלנו בהתחלה מה מונע את חלות הגט, שלפי הר"ן הפטור של טענת אונס בגיטין הוא בגדרי תנאים, כשאדם התנה שיהיה גט אומדים דעתו שאין רצונו שיחול התנאי במקרה של אונס ולכן האישה לא מגורשת.

הרא"ש כותב למסקנת הסוגיה שאונס מעכב כל דבר, כלומר אונס יעכב גם כאשר אין תנאי ואומדן דעת, ומוכח שהוא סובר שמסקנת הגמ' היא כדברי רבא שפטור באונס בכל התורה משום "ולנערה לא תעשה דבר".

אך לכאורה סברא זו אינה מובנת, למה בגלל שהתורה לא מענישה את הנערה הנאנסת אם האיש נאנס ולא הגיע לא יהיה גט? הרי זה לא עונש, אלא אמר שאם לא יגיע יהיה גט, ובאמת לא הגיע. אלא צריך לומר שהתורה חידשה לנו שמעשה שהאדם עושה באונס לא מתייחס אליו, המעשה נעשה מעצמו ולא האדם עשה אותו, כלומר הנערה לא רק פטורה מעונש, היא בכלל לא עשתה מעשה של ביאה אסורה. צריך להסביר שאצלנו האיש התנה תנאי שאם יעשה מעשה של אי-הגעה לאחר שנה תהיה האישה מגורשת, בגלל שנאנס אי אפשר לייחס אליו את מעשה אי-ההגעה. וכך כותב בשו"ת חמדת שלמה (סי' לח, ז) ומביא אותו הקוב"ש (אות ה). לפי זה הפטור של טענת אונס בגיטין הוא בגדרי אונסים, האדם הנאנס לא עשה מעשה ולכן אין גט.

שיטת הרא"ש קשה מלשון הגמ' בסוגייתנו. הרא"ש מסביר שהפטור בטענת אונס בגיטין הוא בגדרי אונסים, אך כשהגמ' דוחה אחת מהראיות היא מחלקת בין אונס לאונס שכיח², ומסבירה שכיון שהאונס שכיח והאדם ידע מראש שיתכן שיאנס באונס זה, היה עליו להתנות שהגט לא יחול במקרה כזה, ומאחר שלא התנה הגט יחול למרות האונס. סברה זו לא שייכת לגדרי אונסים אלא לגדרי תנאים, כהסבר הר"ן! בעז"ה נענה על קושייה זו מתוך דברינו בהמשך.

מתוך ההבנות בסוגיה זו ניתן לעמוד על שיטות הראשונים בסוגייתנו.

שיטת הרא"ה ורש"י

נחלקו הראשונים האם אונס הוי כמאן דעבד או לאו כמאן דעבד. הרא"ה (מובא בשיטמ"ק) כותב שאונס לאו כמאן דעבד, כלומר אם אדם עשה מעשה מחמת אונס נחשב שלא עשה אותו, אך אם אדם נתבטל מעשיית מעשה מחמת אונס לא נחשב שעשה אותו. הר"ן על הרי"ף בקידושין (כה). חולק וכותב שאונס כמאן דעבד,

² נדון בראיה זו בהרחבה בהמשך.

כלומר אדם שבגלל שנאנס לא עשה מעשה נחשב לו כאילו עשה את המעשה. הנפק"מ ביניהם תהיה במקרה שמתנה האדם שאם יבוא תוך ל' יום תהא מגורשת ונאנס ולא בא: לפי הרא"ה לא עשה האדם מעשה של אי-הגעה אך לא ניתן לומר שהגיע, וא"כ היא לא תהיה מגורשת, לפי הר"ן כאשר נאנס ולא עשה נחשב כעשה, אז נחשב שהגיע ותהיה מגורשת.

נ"ל שהרא"ה הולך בדרכו של הרא"ש. מכיוון שהוא סובר שמעשה הנעשה באונס לא יתייחס לאדם, נאמר שלא עשה מעשה של אי-הגעה, אך אין מקור לחדש שאם לא עשה מעשה מחמת אונס יחשב שעשה.

כחלק מניסיון הגמ' לברר את המקור לדבריו של רבא מביאה הגמ' ראייה מדברי שמואל:

"ההוא דאמר להו אי לא אתינא מיכן ועד תלתין יומין ליהוי גיטא, אתא בסוף תלתין יומין ופסקיה מברא, אמר להו חזו דאתאי חזו דאתאי, אמר שמואל לאו שמייה מתיא, ודלמא אונסא דשכיח שאני דכיון דאיבעי ליה לאתנויי ולא אתני איהו דאפסיד אנפשיה, אלא רבא סברא דנפשיה קאמר משום צנועות..."

היה אדם שהתנה שאם לא יגיע תוך 30 יום יחול הגט שנתן לאשתו, לסוף היום השלושים כמעט הגיע אך היה נהר שמנעו מלהגיע וצעק להם אל העבר השני שיראו שהגיע, פסק שמואל שלא נחשב שהגיע והאישה מגורשת, הגמ' רוצה להוכיח מזה שאין טענת אונס בגיטין, שהרי לא הגיע מחמת אונס. דוחה הגמ' שיתכן שיש טענת אונס בגיטין אך באונס שכיח לא משום שידע מראש שיתכן שיאנס בצורה כזו ולכן היה עליו להתנות שבמקרה כזה לא יהיה גט, ולכן פסק שמואל שהאישה מגורשת. הגמ' מסיקה לבסוף שהתקנה נובעת מסברא.

יש כמה הבנות בפשט הגמ' במילים: "אלא רבא סברא דנפשיה קאמר". הרא"ה כותב שבזמן התנאים היה רק דין התורה שיש טענת אונס בגיטין ורבא חידש מעצמו את התקנה. לפי זה דברי שמואל הם מהתורה, שהרי רבא שחידש את התקנה היה אחריו, כלומר חילוק הגמ' בין אונס לאונס שכיח נכון למסקנה בדין התורה, אך מדרבנן גם באונס רגיל אין טענת אונס. יוצא לנו חידוש, באונס רגיל לא נייחס את המעשה לאדם, אך באונס שכיח נייחס אליו את המעשה ויהיה גט. גם הרא"ש, שהסברנו שהרא"ה סובר כשיטתו, כותב אצלנו שלמסקנת הסוגיה יש חילוק בין אונס לאונס שכיח.

נראה שהיסוד לחלק בין אונס לאונס שכיח תלוי בהגדרת אונס. ניתן לומר שהמשמעות של אונס זה שהאדם נכפה כנגד רצונו, אך גם באונס שכיח ישנה כפייה על האדם או סברה זו לא מתאימה לשיטת הרא"ה. נראה לומר שהרא"ה סובר שהמשמעות של אונס זה שאינו צפוי, האדם לא היה יכול להתכונן אליו. כפי שכותבת הגמ' אונס שכיח הוא צפוי והיה ביכולתו של האדם להיערך לקראתו, לכן סובר הרא"ה בהבנת הגמ' שזה לא נחשב שנאנס.

על פי יסוד זה תתורץ הקושיה שהקשנו לעיל שסברת הגמ' "כיון דאיבעי ליה לאתנויי ולא אתני איהו דאפסיד אנפשיה" היא בגדר תנאים ולא בגדר אונסים כשיטת הרא"ש. מכיוון שסובר הרא"ש שהמשמעות של אונס היא דבר אינו צפוי שמפריע לאדם, אם האדם ידע על כך מראש זה כן צפוי, ולכן אם לא יתנה מראש יחול הגט, כי פטור של אונס אין לו.

רש"י (ג. ד"ה דמדאורייתא לא הוי גיטא) כותב: "שמצינו טענת אונס מן התורה שנאמר ולנערה לא תעשה דבר". כלומר רש"י סובר שביטול הגט בטענת האונס הוא בגדר אונסין, כשיטת הרא"ה.

שיטת הרשב"א והתוס'

הבאנו לעיל את מחלוקת הר"ן והרא"ה האם אונס כמאן דעבד, שהר"ן סובר שכן, ואמרנו שהנפק"מ ביניהם תהיה במקרה שמתנה האדם שאם יבוא תוך ל' יום תהא מגורשת ונאנס ולא בא. נראה שהר"ן לשיטתו, מכיוון שהוא סובר שהפטור באונס הוא אומדן דעת שהאדם לא התכוון שיחול התנאי במקרה של אונס, ויוצא שהוא סובר שאנחנו הולכים בבירור הדין אחר רצון האדם, ורצון האדם הוא להגיע ע"מ שתהא מקודשת, אז למרות שלא הגיע גדר התנאי הוא שנלך אחר רצונו אז נחשב שהגיע.

הרשב"א חולק על הרא"ה בהבנת פשט המילים בגמ' "אלא רבא סברא דנפשיה קאמר", ומסביר שמסקנת הגמ' היא לא שרבא חידש את התקנה מעצמו אלא שלומד במשניות שתיקנו תקנה. לפי זה יוצא שדחיית הגמ' לראיה שהובאה מפסקו של שמואל "ודלמא אונסא דשכיח שאני" לא נשאתר למסקנה, שהרי כבר מזמן התנאים ישנה תקנת חכמים שאין טענת אונס בגיטין, ודבריו של שמואל נכונים בכל אונס ולא צריך לחדש חילוק בין אונס לאונס שכיח. כלומר מדאורייתא כל סוגי האונס מבטלים את הגט ורק מתקנת חכמים לא.

נראה לומר שהסברו של הרשב"א מתאים לשיטת הר"ן שאונס כמאן דעבד, שהרי לפי סברת הר"ן אין מקום לחלק בין אונס לאונס שכיח, תמיד הולכים אחר רצון האדם ורצונו היה לעשות המעשה ולא להיאנס. לכן גם בפסקי מברא יסבור כפי שיצא מהרשב"א שמדאורייתא אין גט, וכך כותב במפורש בדבריו בקידושין שהבאנו לעיל. מוכח ששיטת הרשב"א היא כשיטת הר"ן.

נראה שהיסוד להשוות בין אונס לאונס שכיח תלוי בהגדרת אונס. הר"ן סובר שהמשמעות של אונס זה שהאדם נכפה כנגד רצונו, גם באונס רגיל וגם באונס שכיח ישנה כפייה על האדם ולכן הר"ן משווה ביניהם. תוס' (ג. ד"ה איכא דאמרי) מביאים את דברי ר"ח שפוסק כמו הל"ק משום שסתמא דגמרא בגיטין (צד). אומר שאין אונס בגיטין. תוס' סוברים כמוהו משום שתירוצי הל"ב לקושיות במשניות הם דחוקים. מוכח שסוברים כהבנת הרשב"א, שהרי לפי הרא"ה למסקנת הגמ' רבא תיקן את התקנה מעצמו ובזמנו של שמואל עוד לא הייתה התקנה, כלומר לשתי הלישנות יש במשניות טענת אונס בגיטין והן רק חולקות האם רבא תיקן שלא יהיה טענת אונס בגיטין. אז התירוצים לא דחוקים רק לל"ב, למסקנת הגמ' בל"ק הם דחוקים גם לשיטתה. לפי הרשב"א דברי התוס' מובנים, התקנה היא כבר מזמן התנאים אז יוצא שהלישנות חולקות האם במשניות יש טענת אונס בגיטין. מזה שאומרים שהמשניות דחוקות לל"ב מוכרח שהדין הוא במשניות, כמו הרשב"א.

אך קשה, שהרי תוס' בפסיקת ההלכה מחלקים בין אונס רגיל לאונס שכיח, הם אומרים שבאונס שכיח לכו"ע, כלומר גם לל"ב אין טענת אונס בגיטין ולפי הסברנו ברשב"א ובתוס' שסובר כמוהו אין חילוק בין אונס לאונס שכיח, בשניהם מדאורייתא אין טענת אונס בגיטין! ועוד שהרשב"א עצמו במסכתנו (ג.) ובגיטין (עג.) מחלק כך בין אונס לאונס שכיח!

נראה לומר שהחילוק הוא רק לל"ב, שהרי גם הל"ב צריכה להסביר את פסקו של שמואל, והאפשרות היחידה היא לומר שכבר בדין הדאורייתא יש חילוק בין אונס רגיל לאונס שכיח, שהרי לשיטתם אין תקנת חכמים. הל"ק מסבירה שפסקו של שמואל נובע מגזירת חכמים. זה חידוש, שהרי ההבנה הפשוטה

בגמ' היא שנחלקו הלישנות רק בהאם ישנה תקנת חכמים או לא, ולפי מה שהסברנו ברשב"א נחלקו הלישנות האם מה שיש גט באונס שכיח זה מדרבנן או מדאורייתא. וכך משמע מדבריו בדף ג.:

"והכא הכי קאמר, שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות, וכי היכי דלא לישוניהו רבנן לבעילתו בעילת זנות, אף הוא מסיק אדעתיה כל אונסא, ואפילו אונסא דשכיח ולא שכיח ומחיל להו, ואפילו קדיש בביאה נמי מסיק אדעתיה הכי, כי היכי דלא אפקעינהו רבנן לקידושיה מיניה והויה בעילתו בעילת זנות למפרע, אבל אונסא דלא שכיח כלל לא אסיק אדעתיה, הילכך אכלו ארי אין לנו".

אומר הרשב"א שחכמים תיקנו שיופקעו קידושיו של האדם במקרה של אונס וזה גורם שבעילותיו של הן בעילות זנות, כתוצאה מזה דעתו של האדם באמירת התנאי היא שבמקרה שייאנס הגט יחול כדי שלא תהיה הפקעה לקידושין, מסביר שזה נכון אפילו באונס שכיח, כלומר אומר זאת גם באונס רגיל וגם באונס שכיח, מוכח שסובר שלל"ק אין חילוק בין אונס רגיל לאונס שכיח כמו שאמרנו.

סיכום

ישנן שתי דרכים בראשונים בהסבר טענת האונס בגיטין. הרשב"א ותוס' סוברים שביטול הגט הוא בגדרי תנאים, דעתו של האדם שתנאו לא יחול במקרה שיאנס. הרא"ה ורש"י סוברים שביטול הגט הוא בגדרי אונס, מעשה הנעשה באונס לא נחשב אז האדם לא עשה מעשה של אי-הגעה ולכן הגט לא חל. הראשונים חולקים לשיטתם במסקנת הגמ' לגבי מתקן תקנת צנועות ופרוצות ובשאלה האם אונס כמאן דעבד. ביארנו ששורש מחלוקתם נובע מהבנת המושג אונס, הרשב"א ותוס' סוברים שאונס זה כפיה על האדם והרא"ה ורש"י סוברים שאונס זה מאורע אינו צפוי שמגיע לאדם.